

40 anys fent País, 1982-2022

La via valenciana cap a un nou model de creixement econòmic

Facultat d'Economia de la Universitat de València. Sala Sánchez Ayuso

16 de novembre de 2022

El debat seminal: Fuster-Lluch

Vicent Soler i Marco, catedràtic honorari de la Universitat de València i ex-Conseller d'Hisenda i Model Econòmic de la Generalitat.

Benvolguts companys i companyes:

Gràcies, senyor degà, per convidar-me a participar en aquesta jornada de commemoració dels 40 d'Estatut i fer-ho per parlar del debat seminal entre Joan Fuster i Ernest Lluch pel que fa a la comprensió de la via valenciana de creixement econòmic.

Estem en l'any Fuster i estem celebrant -sí, celebrant- els vint anys de vida de la Fundació Ernest Lluch, una fundació creada per mantindre viu el llegat d'aquest enyorat mestre i amic. Dos aniversaris, doncs, que encara fan més potent recordar el debat entre un i l'altre.

Un debat que va obrir, feliçment, moltes línies de recerca i d'estudi, la majoria de les quals tingueren lloc entre acadèmics d'aquesta Facultat, tot just creada, així com de la de Geografia i Història.

Fuster havia posat les bases, en el seu llibre *Nosaltres els valencians*, publicat el 1962, per a poder repensar el país dels valencians des de coordenades d'anàlisi plenament incorporades a la contemporaneïtat europea. Amb un especial èmfasi en qüestionar qualsevol mena de doctrinarisme, començant pels seus propis postulats.

Aquest llibre coincideix en el temps, en tot cas, amb canvis importants de l'estructura econòmica valenciana. La llarga hegemonia -des de la segona meitat del segle anterior- de l'agricultura comercial, primer del vi i després de la taronja, deixa pas a una profunda diversificació productiva, liderada per la indústria i el turisme.

Un procés realitzat amb una relativa acceleració. Si més no, resulta clarificador que les exportacions agràries passen de representar el 70% del total el 1967 a només el 30% el 1973. Darrere, hi havia el creixement econòmic incentivat per la política de liberalització de l'economia plantejada pel Pla d'Estabilització de 1959, les devaluacions de la pesseta consegüents, com també el Tractat de Preferències Aranzelaris amb la CEE de 1970.

Una obertura a l'exterior que permet afinar en les estratègies competitives de les empreses i dels sectors, implementada per l'augment de recursos que significaven les massives tramesses de diners per part dels milers d'emigrants i de l'inici del turisme de masses. Una Europa que necessitava treballadors i enviava turistes. Una Europa recuperada després de la segona guerra mundial i que estava edificant l'estat del benestar amb vacances pagades incloses.

Fuster no era economista i havia de comptar amb les aportacions que en feien gent del seu entorn. Un entorn en el que sura la percepció d'una economia valenciana abocada a les contingències de l'agricultura, de la taronja, del vi o de l'arròs, però de l'agricultura. Els Bellver Mustieles, Manuel de Torres i el mateix Romà Perpinyà Grau, als anys trenta, hi van contribuir.

És veritat que el llibre Fuster l'escriu el 1962, però també és veritat que aquesta percepció agrarista era un lloc comú en tota la literatura econòmica de l'època inclosos els papers que eixien de les Cambres de Comerç, dels sindicats verticals o del *Centro de Estudios Económicos Valencianos*, dirigit per Simón Cano.

Tal era el consens al respecte que, no debades, un dels primers llibres publicats per l'editorial Tres i quatre, el 1971, es titulava *Taronja i caos econòmic*, de Lluís Font de Mora. O que el periòdic econòmic valencià de referència fora *Valencia fruits*.

Ara bé, és el monogràfic de la revista *Serra d'Or* de juny de 1968 sobre el País Valencià i, més encara, el llibre col·lectiu *Estructura econòmica del País valencià*, coordinat per Ernest Lluch, a instàncies de Joan Fuster i Vicent Ventura i publicat el 1970, els que comencen a albirar un canvi de paradigma metodològic i explicatiu de l'economia valenciana.

Eixe canvi el catalitzarà, finalment, el llibre d'Ernest Lluch *La via valenciana*, guanyador del premi Joan Fuster dels Premis Octubre de 1975. El llibre que obri el debat amb Fuster que serà efectivament seminal en la producció científica i literària posterior en el camp de l'economia valenciana.

D'una banda, es precipita un canvi de paradigma metodològic en tant que el plantejament *lluchià* supera l'estadi de les anàlisis descriptives per entrar en el de les explicacions amb base teòrica. Amb el referent de les teories sobre la "Terza Italia" d'Arnaldo Bagnasco, que el propi Bagnasco formalitzaria poc després, el 1977.

En aquesta passa cap a l'ús de la teoria, cal esmentar que, en paral·lel a la tesi *lluchiana*, Emèrit Bono plantejaria la de les economies de base exportadora en la que sostenia que la diversificació productiva dels seixantes es faria amb rendes de l'agricultura comercial. Una tesi que, si bé no explicava el fenomen general, sí que ho faria en casos concrets com el que es dona a la comarca de la Plana entre taronja i taulellet.

Per una altra banda, es fa un canvi en la narrativa de les bases històriques pel fet que Lluch qüestiona dos idees fusterianes: la *inexistència d'una classe dirigent* en el llarg període de transformació del model econòmic cap a la modernitat i la *manca d'activitat industrial significativa* en tot aquest període que s'inicia en el segle XIX.

Aquest debat és realment d'una naturalesa exemplaritzant a la nostra terra en la mida que es fa amb molt de rigor i amb un gran respecte personal. Tant, que Lluch parteix de la idea que *Nosaltres els valencians* separa la prehistòria de la història en el coneixement de la nostra realitat. Contrasta, per exemple, amb altres no tan respectuosos com el que planteja Manuel Lloris, anys després, titllant a Fuster despectivament de carlista.

En aquest clima de serenor dialèctica, Lluch dedica bona part del seu llibre a demostrar l'existència d'una classe "dominant" dirigent, a diferència de Fuster. Però, això sí, reconeix que és una burgesia -en algun moment parla d'aristocràcia financera- desinteressada en liderar un model de transformació econòmica pròpiament valencià. De transformació econòmica o de qualsevol vel·leïtat que posara en qüestió el model d'estat vigent.

Li anava bé no ser crítica amb el tipus d'estat que s'estava conformant -uniformista i centralista- a canvi que els deixaren fer els seus negocis amb

llibertat, sense interferències. Amb la mitificació de l'individualisme com a senya d'identitat valenciana.

El Marqués de Campo lideraria aquesta estratègia en els seus inicis, al segle XIX. Ignasi Villalonga va intentar capgirar-la ja en la primera meitat del segle XX però no ho va aconseguir. De manera que aquella concepció es perllonga, a grans trets, malauradament, fins a l'actualitat. Potser, la reivindicació del corredor mediterrani i d'un finançament autonòmic just ens diu que alguna cosa està canviant en la classe "dominant".

Lluch també replica l'agrarisme fusterià tot dedicant-se a demostrar que els canvis de la dècada dels seixantes del segle XX no s'entenen sense l'existència d'una base industrial mínima anterior, capaç d'aprofitar les oportunitat de mercat que s'hi donen.

És el que ell anomena el "*fil industrial*" que vindria des del segle XIX, malgrat la percepció excloentment agrarista de Fuster i, insistim, de *tutti quanti*. Un "fil" que difícilment lligaria amb la indústria sedera anterior al boom agrario-comercial de la segona meitat del XIX, tan ben estudiada per Vicente Martínez Santos.

(A títol d'anècdota simptomàtica diré que la meua tesi doctoral sorgí d'una conversa entre Fuster i Lluch en la que discutien sobre l'existència i gruix del "fil industrial" i que calia comprovar-ho. Així fou, comproví que, en la conjuntura de la Primera Guerra Mundial, el "fil" existia i que s'amplia bastant gràcies a la conjuntura extraordinària de la guerra a Europa).

Per a Lluch, aquesta idea del "fil industrial" enllaça amb la lògica de la "Terza Italia" respecte el Piemont i la Llombardia, zones de vella industrialització. El País valencià jugaria el mateix paper respecte de Catalunya. Per què no ho faria Aragó? Perquè ací, gràcies al "fil industrial", es donarien les precondicions per a absorbir determinades activitats industrials desplaçables.

Quines? Aquelles en les que, en termes del model de Heckscher-Ohlin de comerç *interindustrial*, tindríem avantatges comparatius. En el nostre cas, serien les activitat que utilitzarien més intensament el factor de producció més abundant, el factor treball, gràcies a les immigracions d'altres zones d'Espanya i dels excedents agraris.

Però, en el darrer capítol de *La via valenciana*, Lluch ja planteja la necessitat de canvis en el model productiu per adaptar-se a la nova geografia

econòmica del món on ja havien tret el cap alguns països asiàtics. Ho escriu el 1975 i es ben premonitori del que passarà en un futur no tant llunyà: els avantatges comparatius dels que gaudíem seran ultrapassats per aquells països emergents. Caldrà buscar-ne de nous.

Tàcitament planteja el trànsit del model de comerç *inter-industrial* a l'*intra-industrial*, on el factor capital (físic, tecnològic, humà, organitzatiu, social) jugue el paper preponderant. Amb una estratègia d'innovació permanent per tal d'aconseguir els avantatges en la diferenciació dels productes i dels processos productius.

A la Facultat, en tot cas, anàvem fent camí. Amb el perill de deixar-me'n algú, dec recordar que professors com José Jiménez Blanco, José de Benito, Antonio López Gomez, Luís Racionero, Antoni Montserrat, Manuel Broseta, Antonio Pulido, Manuel Vela, Marcial López Moreno, Mariano Baena, Diego Sevilla, Alfonso Rodríques, Marius garcia Bonafé, Juan José Camio, Manolo Artís, José Honrubia, Álvaro Castillo, Àngel Ortí, Vicent Cunyat, Alejandro Lorca, Juanjo Renau, Miguel Olmeda, Eugenio Prieto, Josep Vicent Marqués, Amando de Miguel, Manuel Sànchez Ayuso, Jacint Ros Hombravella, Salvador Condominas, Angel Viñas. Rafael Cortiña, Ramiro Campos Normand i tants altres (Pedro Solbes o Lluís Font de Mora també hi donaren classe) també deixaren petjada.

Alguns com Jordi Nadal o Josep Fontana ens ensenyaren a aprofundir en una complexitat històrica major de la percebuda. En la línia *lluchiana*.

Nadal, en concret, ens assenyalava l'existència d'interessos proteccionistes en la indústria i l'arròs front als més visibles i hegemònics lliure-canvistes del vi i la taronja. Cóm no recordar aquella dita de "Quan a Odessa i Moscou sonen els canons de bronze, l'arròs que hui està a nou, demà pujara a onze"? Per cert, d'una actualitat que esmussa.

Així les coses, la formació dels primers economistes en aquesta Facultat suposà l'autèntic punt d'inflexió en la manera d'entendre millor el què passava i de plantejar, en el seu cas, noves estratègies del model econòmic valencià, tal i com volia Lluch.

De fet, la plèiade d'economistes egressats de la Facultat que despleguen les seues habilitats de recerca, de divulgació de les noves concepcions i de gestió econòmica, en el món públic i privat, és impressionant.

Monografies sobre l'economia valenciana com la publicada per *Induban* (impulsada per Manuel Sánchez Ayuso, el 1975) i per revistes com *Información Comercial Española* i altres. També revistes valencianes com *Panorama bursátil* o *Argumentos*. O col·laboracions creixents tant en la premsa especialitzada com en la generalista.

Ho és més encara d'impressionant perquè es fa en un període on els mitjans són molt precaris. A més, les grans crisis financera de Bretton-Woods i del petroli, així com el primer informe del Club de Roma, el 1972, sobre límits en el creixement per l'impacte sobre el planeta, creen nous marcs conceptuals.

El final de la Dictadura i la transició democràtica a Espanya doten de moltes incerteses qualsevol anàlisi. *Last but not least*, la lluita al País Valencià perquè la recuperació de l'autogovern acompanye a la de la democràcia encara fa més complexes eixes anàlisis.

Malgrat tot, la Facultat d'Economia de la Universitat de València no només prendrà una direcció inequívoca cap a l'excel·lència acadèmica sinó que fornirà de bons professors les noves facultats d'economia valencianes i poblarà de professionals l'empresa i l'administració pública. Molts dels quals s'incorporen al nou Col·legi d'Economistes, independitzat de Madrid justament el 1971, on Luis Navarro Olivares seria el primer degà.

Els canvis arriben, doncs, també fora de l'àmbit estrictament acadèmic com el que es dona al *Centre d'Estudis Econòmics Valencians*, que canvia el nom pel d'*Institut Valencià d'Economia*, al sí de la *Institució Alfons el Magnànim*, de la mà d'Antoni Rico, el qual, així mateix, es va fer càrrec de la creació del *Servei d'estudis* de la Cambra de Comerç de València. Enrique Domínguez ho faria en la Cambra de Castelló.

Com també la creació de *Prevasa* per la *Caixa d'estalvis de València*, dirigida pel professor José Honrubia on es va elaborar la primera *Taula Input-Output* de l'economia valenciana. Sense oblidar, la creació d'un Gabinet d'estudis, d'iniciativa privada, sense precedents, el *Gabinet Sigma*, de la mà de Vicent Ventura i Ricard Pérez Casado, on s'hi va impulsar tota mena d'estudis, particularment els de caràcter territorial.

La revitalització de la *Societat econòmica d'Amics del país*, amb Pascual Carrión i Joaquín Maldonado o de l'*Ateneu mercantil* per Joaquín Muñoz

Peirats doten a la ciutat de València en aquells anys d'una vitalitat inèdita pel que fa a la seua paper de *cap i casal* d'un País que s'estava despertant.

Com també els estudis per a la conversió del *Borsí de València* en Borsa de valors dels que cal destacar el que feren Manuel Broseta i Manuel Sánchez Ayuso al front d'una bona cola de professors de la Facultat. Una conversió aconseguida el 1981. O el treball d'Àngel Ortí en la *Comissió de Transferències* des de la pre-autonomia.

Si més no, l'historiador Pablo Cervera ha quantificat, que de les 36 tesis doctorals llegendes a la Facultat entre 1974 i 1979, 11 són de temàtica valenciana.

Estic tractant de dir que el treball esmerçat en els anys setanta, entre la eixida de la primera promoció d'economistes d'aquesta Facultat, el 1971, i l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, el 1982, fou crucial en la configuració de la política econòmica de la nova administració valenciana.

Tornant a *La via valenciana*, Lluch dissenya -com hem assenyalat adés- unes estratègies bàsiques sobre el canvi de model productiu que concretaran egressats de la Facultat -esdevinguts *policy makers*- des del govern de la Generalitat a través, per exemple, de la creació de l'Impiva. Era la via valenciana cap a un nou model econòmic.

Una via que permetia capir per la via dels fets quan transcendental era disposar de l'autogovern. Ja no era només la lògica de preservació de la nostra identitat i de la nostra capacitat de sentir-nos majors d'edat política com a ciutadans.

Era també una política econòmica a la mida de les necessitats del nostre teixit productiu, compatible amb les que es feren a nivell d'estat i a nivell europeu. Era la manera de preservar una geoestratègia econòmica pròpia, no necessàriament coincident amb la que es dissenya al passeig de la Castellana.

Els 40 anys d'Estatut ho han mostrat fefaentment en temes tan sensibles com el corredor mediterrani o el finançament autonòmic que és com dir el finançament del nostre escut social. O la política de pimes i autònoms en els moments de crisis conjunturals i de model competitiu.

O, junt a la política adient a les nostres pimes, la de portar i mantindre grans empreses tractores de la innovació i l'ocupació de qualitat com la

gigafactoria de bateries de Sagunt o la de guanyar el pols en el manteniment d'una factoria automobilística quan els rival parlava en alemany.

Dic bé, *junt a* i no *en lloc de*, com va combatre Lluch als anys setanta a la posició oficial de parlar només de “multinacionals i taronges” i que va aclarir en un article pòstum amb un títol ben significatiu: *“També ens equivoquem”*.

És la gran passa que s'ha donat amb la política de la Generalitat, amb la política de proximitat, que, junt a la política de pimes, també s'ha de propiciar la de les gran empreses tractores del canvi i la innovació en tot el teixit productiu.

Sens dubte, és una part ben important dels avantatges de la recuperació de l'autogovern fa quaranta anys i de la capacitat de tindre un timó ben posat. Un timó que ha pogut dirigir bé la nau de l'economia valenciana gràcies, en bona part, a la maduració dels coneixement en els anys setanta.

Una dècada crucial on el debat seminal entre Joan Fuster i Ernest Lluch hi va jugar un paper ben decisiu.